

Карел Чапек

Гроші

Перекладач: Юрій Лісняк

Джерело: 3 книги: Чапек К. Війна з саламандрами. Роман. Мати. П'єса. Оповідання.— К.:Дніпро, 1978

І знову, знову з ним те саме: тільки-но він ковтнув кілька ложок страви, як йому зробилось погано, млосно, аж піт виступив на лобі. Він покинув їсти й зіперся головою на руки, не звертаючи уваги на перебільшену турботу господині. Вона врешті вийшла, зітхаючи, а він ліг на канапу відлежатись і став злякано й пильно прислухатися до болісних сигналів свого тіла. Млість не миналася, йому здавалось, наче у нього в шлунку каменюка, а серце билось часто й нерівно; від страшної кволості він і лежачи обливався потом. Ох, якби заснути!

За годину господиня постукала в двері і внесла телеграму. Їржі з острахом розпечатав її й прочитав: "19.10.7 г. 34 хв. приїду ввечері Ружена". Він не міг зрозуміти, що це означає; підвівся, хоч у голові паморочилось, ще раз перечитав цифри й слова і нарешті збагнув: це від Ружени, заміжньої сестри. Вона приїде сьогодні ввечері — очевидно, треба зустріти її на вокзалі. Мабуть, хоче дещо купити в Празі. Їржі розсердився; які-бо ці жінки легковажні й безцеремонні! Самий клопіт через них. Ходячи по кімнаті, він злостився: пропав вечір. Можна було б так гарненько полежати на канапі з книжкою в руці, а поряд приязно шкварчала б лампа... Звичайно такі вечори були для нього нестерпно нудні, але тепер хтозна-чого вони здавались йому безмежно принадними, сповненими мудрості й затишку. Пропав вечір... Спокою вже не буде. В дитячій досаді, лютий на сестру, Їржі порвав нещасливу телеграму на дрібні клаптики.

А ввечері, коли він у високому, вогкому й холодному станційному залі дожидав запізненого поїзда, бруд і убозтво довкола, втомлені або розчаровані обличчя навіяли йому ще тяжчу тугу. Коли очікуваний поїзд нарешті прибув і з нього ринули пасажири, Їржі насилу розшукав у тій тисняві невеличку, тендітну сестру. Вона тягла важенну валізу, очі в неї були злякані, і Їржі збагнув: сталося щось дуже серйозне. Він узяв візника й повіз Ружену до себе додому. Лише дорогою йому пригадалося, що він не подбав про те, де їй ночувати. Він спитав, чи не завезти її до готелю, та вона тільки заридала. Звісно, в такому стані — який там готель! Їржі змирився, взяв сестру за тонку нервову руку й безмежно зрадів, коли Ружена нарешті всміхнулась йому.

Аж удома він придивився до неї уважніше — і вжахнувся. Змучена, якось дивно схвильована, вся тремтить, очі горять, губи пересохли! Ружена сиділа на канапі серед подушок, якими обмостив її брат, і розповідала... Їржі попросив її, щоб говорила тихіше: адже пізно, ніч уже!

— Я втекла від чоловіка,— квапливо оповідала вона.— Ох, Їржі, якби ти знав, скільки я натерпілась! Якби ти знав, який він мені гидкий! Я приїхала до тебе просити поради...— і розплакалася.

Їржі ходив по кімнаті й похмуро слухав. Із сестриної розповіді слово за словом малювалась картина її життя з себелюбним, ницим, грубим чоловіком, що ображав її при служниці, принижував у спальні й докучав безнастанними дріб'язковими зачіпками, по-дурному змарнував її посаг, удома скнарував, а водночас не шкодував грошей, щоб заспокоїти свою безглузду іпохондрію... Він слухав історію докорів за кожен з'їдений шматок, принижень, жорстокостей, образливої великодушності, диких брутальних сварок, силуваних любощів, дурної пихатої ущипливості...

Їржі ходив із кутка в куток, задихаючись від огиди й співчуття; він страждав невимовно, йому вже несила було слухати цю нескінченну повість про кривди й муки. Перед ним сиділа тендітна, розгублена жіночка, якої він ніколи по-справжньому не знав, його горда, запальна, норовиста сестричка. Яка вона завжди була завзята, свавільна, як гнівно

блискала очима ще змалечку! А тепер он у неї тремтять губи від схлипів, від квапливої невтримної мови, яка вона знервована, як пече її образа! Братові хочеться погладити її по голові, але він не сміє.

— Годі, — різко спиняє він її, — мовчи, я вже все зрозумів .

Та хіба її спиниш! Вона плаче:

— Ні, дай вилити душу, адже ти у мене один на світі!

І знову з її уст ллється потік скарг, тепер уже уривчастих, млявіших, тихіших; вона перебирає ті самі подробиці, згадує ті самі кривди — і раптом, урвавши, питає:

— Ну, а як же ти живеш, Їржі?

— А що я! — буркає брат. — Мені нема на що нарікати. Але ти, мабуть, уже не вернешся до нього?

— Ніколи! — спалахує Ружена. — Нізащо в світі. Краще померти. Якби ти знав, що це за людина!

— Стривай, — ухиляється Їржі. — А що ж ти робитимеш?

Ружена чекала цього запитання.

— Це я вже давно надумала, — зразу відповідає вона. — Даватиму уроки... або наймуся гувернанткою... або секретаркою... чи взагалі. Я зумію працювати, ось побачиш. Невже я не прогодую себе! Господи, та я залюбки візьмусь за будь-яку роботу! Ти мені порадиш... Десь тут найму кімнатку... Я вже тепер так тішуся, що працюватиму! Правда ж, можна влаштуватися?

Від збудження вона не могла всидіти: схопилась і з розпашілим обличчям почала ходити поруч із братом.

— Я вже все обміркувала. Заберу свої меблі, знаєш, оті старі, що з дому. Побачиш, як гарно буде! Адже мені нічого не треба, аби тільки мати спокій, хай я буду бідна, зате не муситиму... Я ж нічого, нічого не хочу від життя, мені вистачить якоїсь крихти, я всьому буду рада, аби лиш далі від того... Я так тішуся, що працюватиму, і шитиму собі все сама, ще й співатиму... Я ж стільки років уже не співала! Ох, Їржику, якби ти знав!

— Працюватимеш...— замислився Їржі.— Не знаю, може, щось і знайдеться, але... Ти не звикла до роботи, Руженко, тобі важко буде, ох, важко...

— Ні! —заперечила Ружена. Очі в неї сяяли. — Ти не знаєш, як воно, коли тобі дорікають за кожен шматок, за кожную ганчірку, за все, за все. Коли мусиш щодня чути, що ти не працюєш, а тільки розкидаєш гроші... Я б усе з себе позривала, так це мені остогидло. Ні, Їрко, ось побачиш, як мені буде любо працювати, як любо жити! Що не з'їм, усе мені смакуватиме, хоч би й шматок черствого хліба; я ним пишатимусь... І спатиму спокійно, ходитиму в ситці, сама собі варитиму їсти... Скажи, а на фабрику найнятись не можна? Як нічого не знайдеться, то й робітницею стану... Ох, як мені гарно!

Їржі дивився на неї в радісному подиві. Боже, скільки в ній вогню, скільки мужності, хоч її життя так знівечене! Йому стало соромно за власну млявість і байдужість; полум'яне завзяття цієї дивної, гарячково збудженої жінки передалось і йому, і він з несподіваною любов'ю й радістю подумав про свою працю. Адже сестра аж помолодшала, стала схожа на дівчину, розчервонілу, розхвильовану, по-дитячому наївну... Звісно, все буде гаразд, як же інакше!

— Все буде гаразд, ось побачиш, — сказала їй Ружена.— Я нічого ні від кого не хочу, я сама себе прогодую. Ну скажи, хіба-таки я не зароблю на шматок хліба й на букетик? А як і не вистачить на букетик, то я виходитиму на вулицю й там дивитимусь на квіти... Якби ти знав, як тішить мене все, відколи... я наважилась покинути його! Яке мені любе все! Нове життя почалося... Адже я досі й гадки не мала, яка скрізь довкола краса! Ох, їрко, — зі сльозами вигукує вона,— я така рада!

— Дурненька, — усміхнувся їржі, теж щасливий,— не так воно... легко буде. Ну що ж, спробуємо. А зараз лягай спати, а то розхворієшся. Годі вже говорити, прошу тебе; мені треба дещо обміркувати, а завтра я тобі скажу. Лягай спати й мовчи.

Але він ніяк не міг присилувати її, щоб перейшла в ліжку; вона, не роздягаючись, лягла на канапі, він укрит її всім, що мав теплого, і вкрутив гніт у лампі. Настала тиша, тільки частий, дитячий віддих Ружени будив у нього жаль і співчуття. Їржі потихеньку відчинив вікно в холодну жовтневу ніч.

Мирне високе небо яскріло зорями. Колись, іще в батьківському домі, вони вдвох стояли отак біля розчиненого вікна; мала Ружена тремтіла від холоду й тулилась до нього. Вони хотіли побачити падучу зорю.

"Як падатиме зірка,— шепотіла Ружена, — я загадаю, щоб стати хлопцем і прославитись".

А в кімнаті спав їхній тато, міцний, мов дуб, і їм чути було, як порипує ліжка під вагою його втомленого тіла. І в їржі на серці було так святково! Він теж думав про щось велике і по-чоловічому поважно обіймав рукою маленьку Ружену, що тремтіла від холоду й від хвилювання...

Над садом пролетіла падуча зоря.

— Їржі, — покликав його ззаду тихий Руженин голос.

— Зараз, зараз, — відповів Їржі, теж здригаючись від холоду й від збудження. Так, треба вчинити щось велике; інакше не станеш вільним. Але що великого ти хотів учинити, безумцю? Неси свій тягар; а коли хочеш чогось великого, то візьми на себе й чужий. Чим більший тягар несеш, тим більший і ти сам. Кволий нікчемо, ти падаєш під власним тягарем? Зведись і допоможи звестись іншому. Так ти повинен зробити, коли не хочеш загинути!

— Їржі, — півголосом кличе Ружена, Їржі обертається від вікна.

— Слухай,— нерішуче починає він, — я оце думав... Навряд чи ти знайдеш таку роботу... Тобто роботи вистачає, але не за таку платню, щоб... Це пусті мрії.

— Мені вистачить будь-якої,— тихо сказала Ружена.

— Ні, зачекай. Ти ж не знаєш, що я хочу сказати. Розумієш, у мене тепер, слава богу, платня непогана, а я ще й додому, на вечір міг би брати роботу... Адже я, буває, не знаю, куди час подіти... З мене цілком вистачає. А тобі я б віддав ті гроші...

— Які? — ледь чутно спитала Ружена.

— Ну, мою частку зі спадщини і те, щоросло. Це вийде... це вийде тисяч п'ять на рік. Ні, мабуть, не п'ять, а тільки чотири... Це самі проценти, розумієш? Отож я й надумав, що міг би віддавати ці проценти тобі, і ти б мала на що жити... Ружена схопилася з канапи.

— Ні, що ти, як це можна! — вигукнула вона.

— Не кричи,— буркнув Їржі. —Я ж тобі кажу —це тільки проценти. Коли не потребуватимеш, тоді можеш їх не брати. Але зараз, на перший час...

Ружена стояла, мов сторопіла дитина.

— Ні, ні, як так можна! Що ж зостанеться тобі?

— За це не турбуйся, — відмахнувся Їржі. — Я вже давно хотів брати роботу на вечір, тільки... соромився відбирати цей приробіток у інших. Ти ж бачиш, як я живу: мені це просто розвага буде. Розумієш тепер? А ці гроші мені тільки заважають. Ну то як, хочеш чи ні?

— Хочу, — ледь чутно сказала Ружена, навшпиньки підійшла до брата, обняла за шию й притулилася вогкою щокою до його обличчя. — Їржі, я й не мріяла про таке, — прошепотіла вона. — Присягаюсь, я нічого не хотіла від тебе, та коли вже ти такий добрий...

— Облиш,— схвильовано відказав він. — Не в цьому річ. Мені ці гроші непотрібні, от і все. Розумієш, Ружено, коли живеш, нудячи світом, треба зробити щось таке... А що я можу зробити, коли я сам? Що не роби, кінець кінцем усе виходить тільки для себе, неначе живеш серед дзеркал, і куди не глянь, побачиш лише своє власне обличчя, свою нудьгу, свою самотність... Якби ти знала, що це таке! Ні, Ружено, я не хочу розказувати про себе, але я такий радий, що ти тут! Такий радий, що це сталося! Глянь, скільки на небі зірок! Ти пам'ятаєш, як ми колись удома чекали падучої зорі?

— Ні, не пам'ятаю,—сказала Ружена, підвівши до нього бліде обличчя; в холодному присмерку її очі сяяли, мов зірки.— Чого ти такий, Їржі?

Його ніби аж морозило від хвилювання. Він погладив сестру по голові.

— Годі вже про ті гроші. Як добре, що ти прийшла до мене! Боже, який я радий! Наче, хтось відчинив мені вікно... між тими дзеркалами! Ти можеш це уявити? Адже я весь час думав і дбав тільки про себе! Я вже остогид собі, утомився від себе, а нічого іншого не мав... І ніякого сенсу в

цьому не було! Ти пам'ятаєш, як тоді падали зорі і ти щось загадувала? Що б ти загадала тепер, якби оце впала зоря?

— Що б я загадала? — Ружена солодко всміхнулася:— Щось для себе... Ні, і для тебе, щоб у тебе щось справдилось.

— А мені нічого не треба, Ружено, я радий, що позбувся... Скажи, як ти влаштуєшся? Стривай, завтра я знайду для тебе гарненьку кімнатку, з вікном на парк абощо. Бо у мене вікно на подвір'я, і вдень, коли нема зірок, вигляд не дуже веселий. А тобі треба щось краще, щоб було на що глянути...

Розпалившись, він бігав по кімнаті, укладав плани на майбутнє, радіючи кожній новій подробиці, сміявся, сипав словами, обіцяв, і се, й те... Е, що там помешкання, робота, гроші! Все це буде; головне — що почалося нове життя! Він відчував, як блищать у темряві сестрині очі, як вони всміхаються, як стежать за ним, сяючи від захвату. Йому хотілося сміятись, голосно реготати з радості, і він усе говорив, говорив; тоді обоє, знесилені, зморені щастям, утомлені розмовою, замовкали в порозумінні й відпочивали.

Врешті він уклав сестру спати; вона не опиралась його кумедному материнському піклуванню, але вже не мала сили дякувати. Проте, підводячи погляд від паки газет, де він шукав оголошень про вільні кімнати, Їржі зустрічав її погляд, сповнений захвату й нестямної радості, і серце його стискалось від щастя. Так він просидів до ранку.

Справді, це було нове життя. Минулися жахливі напади млості за їжею: він квапливо поглинав обід, а тоді бігав по місту, шукаючи помешкання для Ружени. Додому вертався виморений, мов мисливський собака, і щасливий, мов жених, а вечорами сидів над паперами, взятими додому для приробітку, і засинав міцним блаженним сном після сповненого клопотом дня. Правда, врешті довелося поки що задовольнитись кімнатою без гарного краєвиду, поганющою кімнатою з

плюшевими меблями, ще й безбожно дорогою. І хоч іноді йому під час роботи ставало млосно, повіки сіпались, у голові паморочилось, на поблідлому чолі виступав піт, але він умів перемогти себе: стискав зуби, клав голову на прохолодну стільницю й уперто нагадував собі: "Не падай! Тримайся! Мусиш витримати! Адже ти живеш не тільки для себе!"

І справді, він дужчав з дня на день. Це було нове життя.

Та якось до нього з'явилась несподівана гостя: його друга сестра Тільда, дружина дрібного підприємця-невдахи. Вона жила недалеко від Праги й щоразу провідувала брата, коли приїздила до міста в справах — комерційних чи ще яких. У брата вона звичайно сиділа недовго, не підводячи очей і уникаючи його погляду, й скупими, тихими словами оповідала про своїх трьох дітей та про безліч турбот, ніби на світі не було нічого іншого. Та цього разу Їржі, побачивши її, вжахнувся: вона важко дихала, раз у раз проводила рукою по обличчю, яке турбота вкрила павутинням зморщок, і в нього серце стислось від співчуття, коли він глянув на її спотворені писанням та шиттям пальці.

— Слава богу, — уривчасто розповідала вона, — діти здорові й слухняні... Але майстерня стоїть, роботи нема, оце шукаю покупців на верстати... А Ружена тут?.. — напівзапитливо промовила вона, марно силкуючись підвести очі. Дивне діло: куди б Тільда не кинула погляд, він натрапляв то на дірку в килимі, то на продертий чохол, то на ще якусь прикмету занедбаності, ветхості, нужденності... Бач, а вони з Руженою чогось ніколи не помічали такого. Це бентежило Їржі, він дивився кудись убік, соромлячись сестриних очей, невтомно пильних, неквапливих, сповнених турботи, що не знала кінця.

— Вона втекла від чоловіка, — знов почала Тільда ніби знехотя, — каже, що мучив її. Може, й правда, але... на все є причина...

Вона хвильку помовчала — видно, чекаючи братового запитання, — тоді повела далі:

— Була й у нього причина. Бач, Ружена... Як би це сказати... — Тільда заговкла і втупила млявий погляд у велику дірку в килимі. — Ружена не хазяйка, — нарешті промовила вона. — Звісно, дітей немає, робити їй нічого, клопотатись нема про що, і все ж...

Їржі похмуро дивився у вікно.

— Вона марнотратка, — тягла своє Тільда. — Борги робила, а це вже... Ти, може, помітив, яка у неї білизна?

— Ні.

Тільда зітхнула й знов провела рукою по лобі.

— Ти й гадки не маєш, скільки вона коштує... От, бувало, купить хутро... тисячі всадить, а потім продає його за сотню-другу, щоб на черевики грошей добути. Рахунки від нього ховала, а йому тоді клопіт... Ти не знав цього?

— Ні. Я з ним не розмовляв.

Тільда покивала головою.

— Я не кажу, він справді важкий чоловік. Та коли вона йому й білизни не полагодить, ходить обстріпаний, а сама вбирається, мов княгиня... Ще й дурить його... З іншими гуляє...

— Годі, облиш! — змучено попросив Їржі.

Тільда сумним поглядом окинула діряве покривало на ліжку.

— А не казала тобі Ружена, — нерішуче спитала вона, — що... доглядатиме за тобою? Ти б найняв більше помешкання... а вона б для тебе куховарила...

У Їржі болісно стислося серце. Таке йому досі не спадало на думку. Але й Ружені теж! Боже, який би він був щасливий!

— Я б і не захотів цього, — сказав він гостро, насилу стримуючи себе.

Тільда нарешті спромоглася підвести очі.

— Вона, мабуть, теж не захотіла б. У неї ж тут... той офіцер. Його перевели до Праги. От вона й гайнула... за жонатим. Тобі, певне, цього не сказала.

— Тільдо, — хрипко промовив він, пропікаючи її поглядом, — ти брешеш!

У Тільди здригалися руки і сіпалися щоки, але вона ще не здавалась.

— Сам побачиш, — замурмотіла вона. — Ти такий добряга. Я б тобі нічого не сказала, якби... якби не жаліла тебе. Ружена тебе ніколи не любила. Вона казала про тебе, що ти...

— Іди геть! — не тямлячись від люті, закричав він. — Дай мені спокій, ради бога!

Тільда повільно підвелася.

— Тобі... тобі треба знайти кращу квартиру, Їрко, — промовила вона вже спокійно, ніби героїчним зусиллям опанувавши себе. — Глянь, як тут брудно. Зоставити тобі кошечок груш?

— Не треба нічого.

— Я мушу вже йти... Як у тебе темно!.. Ну що ж, Їржі, до побачення.

Кров бухала Їржі в скроні, горлянку йому здушив спазм. Він спробував працювати, але, тільки-но сівши за стіл, зі злості поламав ручку, схопився й подався до Ружени. Збіг сходами нагору і, засапаний, подзвонив. Відчинила йому господиня й сказала, що квартирантка вийшла ще вранці. Переказати їй щось?

— Не треба, — буркнув Їржі й поплентав додому, ніби несучи непосильний тягар. Дома сів за стіл, підпер голову руками і втупив очі в папери; але минула година, а він і сторінки не перегорнув. Почало смеркати, стемніло — він не засвічував лампи. Враз дзвінко, радісно задзвонив дзвінок, у передпокої зашелестіла спідниця, й до кімнати вбігла Ружена.

— Ти спиш, Їрко? — ласкаво засміялась вона. — Боже, як тут темно! Де ти?

— Гм... я працював, — сухо відказав він.

У кімнаті війнуло холодом і ніжними, тонкими парфумами.

— Чуєш, Їржі... — весело почала Ружена.

— Я хотів зайти до тебе, — перебив він, — але подумав, що ти, мабуть, не вдома.

— А де б же я була? — щиро здивувалася вона. — Ох, як тут гарно! Їрко, я так люблю бути в тебе! — від неї аж пашіло радістю, молодістю, щастям. — Іди сюди, посидимо, — попросила вона, а коли він сів поруч неї на канапі, обняла його за шию й ще раз сказала: — Я так люблю бути в тебе, Їрко!

Він уткнувся обличчям у холодне хутро, вогке від осінньої мряки. Сестра легенько поколихувала його, а він думав: "Яке мені діло, де вона була? Зате прийшла зразу до мене". Але його серце стискалося й завмирало від дивної суміші почуттів: пекучої туги й солодкого запаморочення пахощами.

— Що з тобою, Їржику? — раптом злякано скрикнула вона.

— Нічого, — вколисаний, мовив він. — Приходила Тільда.

— Тільда? — перепитала Ружена й заціпеніла. Якусь хвилину вона мовчала, тоді промовила: —Пустити!.. Що вона казала?

— Нічого.

— Мабуть, про мене говорила? Щось негарне?

— Та... дещо там.

Ружена розплакалася злими слізьми.

— Паскуда! Вона б рада мене з'їсти! Хіба я винна, що в них усякі там невдачі? Певне, прийшла, бо... бо... бо звідкись дізналася, що ти для мене зробив! Якби в них усе було гаразд, то й не спитала б про тебе! Отака підлота! Вона все рада загарбати собі... тільки про себе думає... про своїх дітей... отих гидких пуцьверінків!

— Годі, не треба про це, — попросив Їржі. Та Ружена, плачучи, нарікала далі:

— Вона хоче мені життя зіпсувати! Тільки-но я якийсь просвіток побачила, як вона вже тут, клепле на мене, хоче відібрати... Невже ти віриш у те, що вона набалакала?

— Ні.

— Я ж нічого не хочу, тільки волі. Невже я не маю права на дрібочку щастя? Мені треба так небагато, я тут була така щаслива, а вона прийшла і...

— Не бійся, — відказав Їржі й підвівся засвітити лампу, Ружена зразу перестала плакати. Він втупив у неї пильний погляд, ніби вперше бачив її. Дивиться в підлогу, губи в неї тремтять... Але яка гарна й молода! Вона в новій сукні, руки туго обтягнені рукавичками, на ногах шовкові панчохи... Маленькі нервові пальці перебирають торочки вистріпаного чохла на канапі.

— Вибач, — зітхнувши, сказав Їржі, — мені треба попрацювати.

Ружена слухняно встала.

— Ох, Їрко... — почала вона й затнулася, не знаючи, що казати далі. Вона стояла перед братом, притискаючи руки до грудей, як живе втілення страху: очі неспокійно бігають, у погляді мука, губи побіліли.

— Не турбуйся, — сказав він і сів працювати. Другого дня він сидів над паперами, поки не смеркло.

Намагався з головою поринути в роботу, силував себе працювати швидше й швидше, але крізь те силуване завзяття раз у раз проривався гострий біль.

Нарешті прийшла Ружена.

— Пишися не заважатиму, — шепнула вона, сіла на канапу й сиділа тихенько, але Їржі весь час відчував на собі її тривожний і пильний погляд.

— Чого ти не зайшов до мене? — раптом спитала вона. — Я сьогодні весь час була дома.

В цих словах він почув признання, яке зворушило його. Він поклав ручку й обернувся до сестри; вона була в чорному, немов покутниця, блідіша на обличчі, ніж звичайно, і видно було, як захололи її руки, безпорадно складені на колінах.

— У мене холоднувато, — буркнув він, ніби перепрошуючи, й заговорив до сестри, як завжди, спокійним тоном, намагаючись не зачіпати вчорашнього. Вона відповідала покірно й ласкаво, ніби вдячна дитина.

— Щоб ти знав, Тільда... — вихопилось у неї несподівано.— їм не щастить, бо її чоловік дурний. Поручився за когось, а потім мусив заплатити. Звісно, сам винен, треба було подумати про дітей, та що ж, як він такий нетямущий! Він держав комерційного агента, так той його обікрав, і взагалі він вірить абикому... Ти знаєш, що його обвинувачують в умисному банкрутстві?

— Нічого я не знаю, — ухильно відказав Їржі. Він бачив, що сестра думала про це цілу ніч, і йому стало якось наче соромно. Ружена не відчувала його мовчазної нехоті; розпалившись, вона зразу виклала свій найбільший козир:

— Вони вже просили мого чоловіка, щоб допоміг їм; але він розвідав, що треба, й тільки посміявся... Сказав — дати їм гроші це однаково що викинути, у них пасив триста тисяч. Треба дурнем бути, щоб позичити їм хоч один гелер — то були б пропащі гроші.

— Навіщо ти мені це розказуєш?

— А просто, щоб ти знав,— Ружена перейшла на веселіший тон. — Бо ти такий добряга, що дав би себе дочиста обібрати...

— Що ж, спасибі, — відказав він, не спускаючи з неї очей.

Ружена була напружена, мов тятива лука; їй, видно, кортіло сказати й більше, але її бентежила братова уважність; їй стало страшно, що вона може перебрати міру. Вона стала просити, щоб знайшов їй якусь роботу, бо вона нікому, нікому в світі не хоче бути тягарем. Вона ощадитиме на всьому, і помешкання можна знайти дешевше... Ось, ось зараз вона, мабуть, запропонує йому бути в нього за господиню. Їржі чекав тих слів нетерпляче, аж серце калатало в грудях, але вона відвернула погляд і заговорила про щось інше.

Через день надійшов лист від Тільди:

"Любий Їржі!

Мені дуже шкода, що ми розпрощалися, так і не порозумівшись. Якби ти знав усе, то сприйняв би цей лист інакше. Ми в жахливому становищі. Якби ми могли зараз заплатити п'ятдесят тисяч, то були б урятовані, бо фабрика наша за рік чи два почне давати прибуток, ось побачиш. Якби ти зараз позичив нам грошей, ми б дали тобі всі можливі гарантії. Ти був би співвласником підприємства й одержував свою частку з прибутків, коли справа налагодиться. Приїдь, глянь на нашу фабрику. Сам побачиш, що це підприємство надійне. І наших дітей побачиш — які вони любі та чемні, і учаться гарно. Ти з твоїм добрим серцем не захочеш знівечити їхню долю. Хоч би заради дітей порятуй нас — адже вони тобі не чужі. Карел уже великий, розумний, з нього будуть люди. Пробач, що я так недоладно пишу, ми всі страшенно хвилюємось і віримо, що ти нас порятуєш і любитимеш наших дітей, бо серце в тебе добре. Приїзди неодмінно. Коли Тільдочка підросте, вона залюбки піде до тебе твоє хатнє господарство вести. Побачиш, яка вона мила. А як ти не допоможеш нам, мій чоловік цього не переживе, а діти зостануться без шматка хліба, хоч іди жебрай.

Із щирим привітом

твоя нещасна сестра Тільда

Р. С. Щодо Ружени ти казав, ніби я брешу. Та мій чоловік, як приїде до Праги, привезе тобі докази. Ружена не варта твоєї великодушної підтримки, бо вона ганьбить нашу родину. Нехай краще вертається до свого чоловіка — він її пробачить, — і не віднімає шматка хліба у невинних дітей".

Їржі відкинув листа геть. Йому стало гірко й гидко. Від паперів, розікладених на столі, на нього війнуло безнадійною пусткою, до горла підступив важкий клубок огиди. Він покинув усе й пішов до Ружени. Але вже біля її дверей, на сходах, махнув рукою й подався вештатись вулицями. Побачивши здалеку молоду жінку в хутрі, під руку з офіцером, побіг за ними, мов ревнивець; але то була не Ружена. Він зазірав у ясні жіночі очі, чув сміх із рожевих уст; бачив жінок, що аж світилися щастям, сповнені щирості, радості й краси. Нарешті, втомлений, він вернувся додому. На канапі лежала Ружена й плакала. Тільдин лист валявся, розгорнений, долі.

— Посоромилась би, погань! — гнівно хлипала Ружена. — Вона хоче обікрасти тебе, Їрко, геть обчистити. Не вір їй, жодному слову не вір. Тобі й невтямки, яка вона проноза й жаднюга! За що вона на мене напалася? Що я їй зробила? Через твої гроші... отак мене... паплюжити! Адже їй тільки твої гроші й потрібні. Ну хіба не гидота?

— У неї ж діти, Ружено, — тихо нагадав Їржі.

— Було б не плодити їх! — злісно вигукнула Ружена, душачися слізьми. — Вона завжди нас оббирала, бо тільки гроші й любить! Задля грошей і заміж вийшла, ще змалечку хвалилася, що буде багата... Гидка, ница, дурна — ну скажи, Їржі, що в ній доброго? А знаєш, яка вона була, коли вони жили заможнo? Гладка, пихата, насуплена... А тепер хоче... відняти в мене... Їржі, невже ти погодишся? Виженеш мене? Я краще втоплюсь, а до чоловіка не вернуся!

Їржі слухав, похиливши голову. Так, тепер його сестра захищає все, що має, — своє кохання, своє щастя. Вона плаче від люті, в її голосі бринить жагуча ненависть до інших — до Тільди, але також і до нього, Їржі, бо він може все відняти в неї. Гроші! Це слово боляче шпигало Їржі щоразу, як Ружена його вимовляла; воно здавалося йому безсоромним, брудним, образливим...

— Це було мені мов манна небесна, коли ти запропонував мені гроші, — плакала Ружена. — Адже це для мене воля, це все на світі! Я ж не просила їх у тебе, Їрко, то нащо було давати, коли думав забрати назад?.. Тепер, коли вони мені такі потрібні...

Їржі вже не слухав. Сестрині нарікання, вигуки, плач він чув ніби здалеку. Його гнітило безмежне приниження. Гроші, гроші... Хіба тут ішлося про самі гроші? Господи, що ж це таке скоїлося! Чому такою черствою стала замучена турботами дбайлива мати Тільда, чому так злісно кричить друга сестра, чому зачерствіло й сповнилося апатії його власне серце? Хіба ж тут у грошах річ? Їржі сам здивувався, відчувши, що здатен образити Ружену, що йому навіть хочеться сказати їй щось жорстоке, принизливе, гордовите.

Його ніби підняло зі стільця.

— Стривай, — сказав він холодно. — Це мої гроші. І я... — докінчив він із промовистим заперечним жестом, — я передумав!

Ружена схопилась із ляком в очах.

— Ти... ти... — затинаючись, почала вона. — Ну звісно... аякже... Пробач, Їрко... ти, мабуть, не так мене зрозумів... я зовсім не хотіла...

— Гаразд, гаразд, — сухо перебив її він. — Я кажу, що передумав.

В Ружениних очах блиснула ненависть; але вона тільки закусилла губу, похилила голову і пішла.

Другого дня до нього з'явився ще один гість —Тільдин чоловік. Його червоне обличчя і вся постать виражали розгубленість і якусь собачу покору. Їржі душили сором і злість, і він навіть не сів, щоб не пропонувати стільця гостеві.

— Чого ви хочете? — спитав він байдужим чиновницьким голосом.

Неповороткий чоловік здригнувся й видушив із себе:

— Я... я... тобто Тільда... передає вам ті документи... що ви хотіли... — і почав гарячково шукати щось у кишенях.

Їржі відмахнувся:

— Нічого я не хотів. Запала прикра мовчанка.

— Тільда писала вам...— знову заговорив невдаха фабрикант, почервонівши ще дужче, — що наша фабрика... ну, коротше кажучи... якби ви захотіли вкласти свій пай...

Їржі мовчав, не бажаючи допомогти йому й словом.

— Бачте... справи наші не такі вже кепські... і якби ви захотіли вкласти щось... коротше кажучи... перспективи є... і ви, як співвласник...

Двері тихо відчинились, і на порозі стала Ружена. Вона остовпіла, пробачивши Тільдиного чоловіка.

— Що тобі? — гостро спитав Їржі.

— Їрко... — шепнула Ружена.

— До мене прийшли, — відрубав Їржі й обернувся до гостя. — Я вас слухаю.

Ружена не ворухнулася. Тільдин чоловік аж упрів від сорому й страху.

— Ось... будь ласка... ті папери... листи від її чоловіка, він нам писав... і інші докази... ми їх добули...

Ружена вхопилася за одвірок.

— Ану покажіть, — сказав Їржі, взяв листи, подивився на верхній, ніби хотів його прочитати, але раптом зіжмакав їх усі й простяг Ружені.

— На, забирай, — із злою усмішкою сказав він. — І пробач, мені ніколи. І до банку більш не ходи... по ті гроші. Ти їх не одержиш.

Ружена мовчки позадкувала від нього. Обличчя у неї було землисто-біде.

Зачинивши двері, Їржі хрипко спитав:

— Ну, так що там з вашою фабрикою?

— Та... перспективи дуже добрі... і якби знайти капітал... поки що, звичайно, без процентів...

— Слухайте, — перебив його Їржі, не церемонячись. — Я знаю, що ви самі винні в усьому; я маю відомості, що ви людина необачна... і взагалі не ділова...

— Я б... я б доклав усіх сил...— мимрив Тільдин чоловік, дивлячись на нього по-собачому влєсливо.

Їржі відвів погляд і сказав, здвигнувши плечима:

— Як же я можу довіряти вам?

— Запевняю вас... я б не зловжив вашою довірою... і взагалі... У нас же діти!

Страшний, пекучий жаль обпалив серце Їржі.

— Прийдіть... за рік, — докінчив він, зібравши всі рештки волі.

— За рік... боже! — зітхнув зять, і його безбарвні очі налилися слізьми.

— На все добре, — сказав Їржі й подав йому руку. Зять не помітив тієї руки; зачіпаючись за стільці, він дійшов до дверей і намацав клямку.

— Бувайте здорові, — надломленим голосом попрощався він. — І... щиро вам дякую.

Їржі лишився сам. Від жахливої кволості в нього аж піт на лобі виступив. Він іще зібрав розкладені на столі папери й покликав господиню. Коли вона ввійшла, він ходив по кімнаті, держачись обома руками за груди, і вже не пам'ятав, нащо кликав її.

— Стривайте, — згадав він, коли господиня вже виходила. — Як прийде сьогодні... чи завтра., чи взагалі будь-коли моя сестра Ружена, скажіть, що я нездужаю... і просив нікого до мене не пускати.

Тоді ліг на свою стару канапу і втупив очі в нове павутиння, що з'явилося у кутку в нього над головою.